

УДК 343.98

*Р. В. Герцик***КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Постановка проблеми. Криміналістичні методики та окремі методичні рекомендації, які присвячені досудовому розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень, є достатньо численними і добре розробленими в науці. Вони давно і досить широко впроваджені в практику діяльності правоохоронних органів. Незважаючи на активні дослідження сучасних проблем криміналістичної методики, не можна сказати, що більшість із них успішно розв'язані. Так, криміналістичних рекомендацій, розрахованих на застосування у процесі судового розгляду кримінальних проваджень, у вітчизняній криміналістичній науці сьогодні недостатньо, зокрема відсутня система методико-криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень. Окрім іншого, нез'ясованим до кінця залишається поняття криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень.

Проблеми криміналістичного забезпечення, загальні питання методики, організації та тактики судового розгляду розглядали у своїх дослідженнях Л.Є. Ароцкер, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, В.К. Гавло, Л.Я. Драпкін, В.А. Журавель, Д.В. Кім, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Ю. Корчагін, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та ін.

Утім, відсутній єдиний науковий підхід у формуванні окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних проваджень та їх системи, а також стосовно структури таких методик, їх змісту тощо. Неузгодженість і невизначеність у цих питаннях перешкоджає розробці окремих криміналістичних методик, спрямованих на забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень за окремими категоріями (видами) злочинів та ін. [1].

Метою статті є визначення поняття криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень, встановлення значення цієї методики для судового розгляду кримінальних проваджень та особливостей її використання на стадії судового розгляду; розробка теоретичних основ та прикладних рекомендацій у рамках криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена, з одного боку, великим інтересом до теми в сучасній науці, з іншого – її недостатньою опрацьованістю у вітчизняній літературі. Переважно матеріал, викладений у навчальній та науковій літературі, має загальний характер. Питання ж щодо значення криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення та особливості використання методичних криміналістичних рекомендацій на стадії судового розгляду практично не розглядалися. Заповнити зазначений недолік можна тільки шляхом подальшого дослідження змісту і значення криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень, надання обґрунтованих висновків щодо поняття, змісту і значення зазначеної криміналістичної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині наукові розроблення з криміналістичної методики здійснюються за кількома напрямками: 1) подальше формування методологічних засад криміналістичної методики – її загальних положень (концептуальних підходів, принципів, функцій, структури тощо); 2) створення окремих криміналістичних методик (стосовно категорій, видів, підвидів злочинів та ін.); 3) розроблення криміналістичних методик щодо різних видів діяльності: слідчої, судової, прокурорської, адвокатської; 4) пропонування окремих засобів криміналістичної методики – методичних рекомендацій, методів, приймів, технологій тощо [2, с. 208–209].

Вважаємо, що діяльність суду щодо організації і здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, дослідження доказів і проведення судових дій є реалізацією криміналістичної методики судового розгляду, оскільки суд справді не є ні стороною обвинувачення, ні стороною захисту і не протиставляє себе їм, але з урахуванням їхніх протилежних інтересів і цілей, у чіткій відповідності з вимогами процесуального закону повинен особливим чином вибудовувати власні дії.

Сенс методики судового розгляду, на наш погляд, абсолютно точно викладено, зокрема, у ч. 6 ст. 22 КПК України: суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Головним завданням криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень як частини наукового знання є розробка науково обґрунтованих прийомів і методів дослідження обставин у суді у контексті реалізації учасниками провадження принципу змагальності. Кожен злочин, вид (група) злочинів мають свої особливості, індивідуальність, які закономірно зумовлюють і особливості у методиці розкриття, розслідування і судового розгляду проваджень про них [3, с. 303].

Проводячи судові дії за клопотанням сторін або власною ініціативою, суд повинен створити сторонам умови для реалізації їх тактичного арсеналу і водночас не допустити порушення принципу рівноправності і змагальності сторін. Щоб правильно організувати й успішно провести судовий розгляд, не допустивши при цьому обвинувального ухилу і необґрунтова-

ного потурання доводам захисту, потрібен не просто професіоналізм, а найвища майстерність, яка не приходить сама собою, а викристалізовується у суддів роками на основі підбору, розробки, застосування конкретних методичних рекомендацій, які прямо не вказані у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України.

Невипадково ще засновник сучасної криміналістики Ганс Гросс писав, що кримінальне право не є наукою для себе, і найцінніші з положень, які ним встановлені, мають тільки одну мету – отримати практичне застосування. Але всі ці положення позбавлені будь-якого значення, якщо суддя не зможе застосувати ці абстрактності до реалій поточного життя: якщо він не розуміє або неправильно оцінює показання свідків, значення їхніх спостережень, якщо його вводять в оману прийоми зловмисників, якщо він не зуміє використати сліди злочину, якщо він взагалі не знайомий із незліченними положеннями, сукупність яких становлять криміналістику [4, с. 8–9].

Вважається, що будь-яке суспільство дуже поважає суд, оскільки цей інститут створено цим суспільством для цивілізованого прийняття правових рішень. Практично презюмується, що рішення суду, які набрали законної сили, правильні, мудрі, справедливі, законні, обґрунтовані, повинні виконуватись усіма. Отже, судді, які вирішують питання права, повинні бути підготовлені для цього з усіх юридичних і спеціальних дисциплін, для чого вельми необхідно в програму підготовки правознавців у юридичних вузах та на юридичних факультетах включати дисципліни, що містять модулі з криміналістичних аспектів діяльності суду під час судового розгляду (це може бути криміналістика чи різні спецкурси).

Алгоритми методики судового розгляду можуть бути різними, але оптимальність методики, що застосовується, об'єктивно визначається судовою ситуацією, доказами, які її характеризують (щодо способів учинення діяння). Алгоритми рішення криміналістичних завдань за різними категоріями проваджень, зокрема про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, під час судового розгляду можуть варіюватися, доповнюватися, трансформуватись у специфічну методику судового розгляду і тактику сторін у конкретному провадженні [5, с. 68].

На думку І.І. Когутича, методика судового розгляду кримінальних проваджень – це складова частина криміналістичної методики, що містить систему наукових положень і напрацьованих на їхній основі та відповідно до вимог закону рекомендацій щодо раціональної організації і здійснення судового розгляду в окремих категоріях кримінальних проваджень професійними суб'єктами цієї діяльності (суддями, прокурором – державним обвинувачем і адвокатом-захисником). Окрім цього, методика судового розгляду кримінальних проваджень, на думку науковця, має й інший аспект: це безпосередній процес розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції, тобто специфічна діяльність уповноважених законом органів та осіб, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, системи методичних реко-

мендацій щодо судового розгляду кримінальних проваджень про окремі види (групи) суспільно небезпечних діянь [3, с. 304].

Криміналістична методика характеризується інтеграційними прийомами криміналістичної техніки і тактики, включає пізнання закономірностей протиправної діяльності з підготовки, вчинення, приховування окремих видів корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень і правоохоронної, тобто передбаченої законом діяльності з їх розкриття, розслідування та судового розгляду на основі цілісного виникнення і руху у кримінальному провадженні всієї криміналістично важливої інформації. Саме в криміналістичній методиці можливі виокремлення і пізнання своєрідних закономірностей інформаційних структур, систем і процесів, розробка оптимальних варіантів правил і алгоритмів дій суду в різних ситуаціях судового розгляду кримінальних проваджень відповідно до завдань кримінального судочинства.

Криміналістична методика судового розгляду повинна враховувати особливості доказів у різних видах кримінальних проваджень і виробляти науково-практичні рекомендації з дослідження цих доказів у суді. Завдання дослідження судом кримінального провадження певної категорії здійснюється шляхом вивчення певних чинників: складності кримінального провадження, соціально-психологічної характеристики обвинуваченого і його поведінки під час розслідування, видів і змісту доказів, методики їх отримання на слідстві і характеристики доказування. До того ж беруться до уваги обставини отримання доказів на слідстві, їхні джерела і носії, ступінь дослідження під час розслідування, прогнозування поведінки обвинуваченого, потерпілого, свідків та інших учасників під час судового розгляду. Усе перераховане в сукупності і є предметом криміналістичної методики судового розгляду.

Для судового розгляду різних категорій кримінальних проваджень, поряд із положеннями кримінального процесуального закону, важливими і необхідними є знання особливостей організаційно-аналітичних та організаційно-підготовчих заходів до судового розгляду кримінальних проваджень, криміналістичні особливості дослідження доказів у певних видах кримінальних правопорушень. Судова методика повинна містити рекомендації про обставини, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях різних категорій, процесуальні засоби перевірки і встановлення цих обставин та послідовності їх використання, тактичні особливості провадження окремих судових дій, використання спеціальних знань у суді. Зазначена система науково-практичних рекомендацій має поширюватися на загальні проблеми судового розгляду і на особливості розгляду окремих категорій кримінальних проваджень, зокрема про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Так, на думку Ю.П. Гармаєва і А.О. Кирилової, окрема криміналістична методика судового розгляду у кримінальних провадженнях про вбивства визначається як сформований на основі більш загальної методики (розслідування усіх видів убивств) комплекс науково обґрунтованих рекомен-

дацій, що належать до декількох видів цих особливо тяжких злочинів, виокремлених за кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та криміналістично значущою підставою (вбивство у сварці чи бійці за відсутності хуліганських спонукань, із ревнощів, із помсти, заздрості, ворожості, ненависті, що виникли на ґрунті особистих взаємин, тощо), що відображає закономірності механізму цих злочинів, засобів і прийомів їх судового розгляду і запобігання [6, с. 10].

Методика судового розгляду – це система теоретичних положень і криміналістичних науково-практичних рекомендацій щодо раціонального й ефективного розгляду судом різних категорій кримінальних проваджень. Цільове призначення методики судового розгляду полягає в акумуляції і впорядкуванні застосування різних криміналістичних засобів і методів для вирішення завдань кримінального судочинства.

Для систематизації змісту криміналістичного забезпечення судового розгляду необхідно виходити з того, що криміналістичні рекомендації для судової діяльності не можуть відриватися від базових частин криміналістики: загальної теорії, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Водночас актуальність дослідження проблем судового розгляду криміналістичними засобами і методами зумовлює необхідність зосередження загальнотеоретичних положень таких досліджень в одному місці. Отже, структура криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень, на нашу думку, складається із двох частин: загальнотеоретичної, у якій розкриваються загальні положення методики судового розгляду й її наукові основи, та окремої методики судового розгляду, структура якої включає такі основні елементи: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, предмет судового розгляду у певній категорії кримінальних проваджень, характер судових ситуацій на різних етапах судового розгляду, систему судових дій, особливості тактики судових дій, використання спеціальних знань у суді, рекомендації щодо методики підготовки рішень у судовому розгляді.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що, безумовно, знання криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення даватиме змогу суду виконувати свої функції більш цілеспрямовано: виявити й оцінити недоліки «окремого» досудового розслідування, вирішити питання щодо можливості і доцільності усунення виявлених помилок і прогалин, а також визначити оптимальні форми і методи дослідження обставин кримінального провадження під час судового розгляду.

Література

1. Алексейчук В.І. Методико-криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальних справ: сучасний стан та перспективи розвитку / В.І. Алексейчук // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_65.
2. Шур Б.В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичної методики / Б.В. Шур // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична». – 2015. – Вип. 1. – С. 208–216.

3. Когутич І. Окремі аспекти криміналістичної методики судового розгляду кримінальних справ / І. Когутич // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2006. – Вип. 43. – С. 298–306

4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Репринтное издание 1908 года / Г. Гросс ; [науч. ред. В.В. Крылов]. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.

5. Гавло В.К. Тактика и методика судебного следствия / В.К. Гавло, Е.А. Жегалов // Известия Алтайского государственного университета. Серия «Юриспруденция». – 2004. – № 2. – С. 64–71.

6. Гармаев Ю.П. Криминалистическая методика судебного разбирательства по уголовным делам об убийствах (ч. 1 ст. 105 УК РФ): теоретические основы и прикладные рекомендации : [монография; практ. пособ.] / Ю.П. Гармаев, А.А. Кириллова. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 280 с.

А н о т а ц і я

Герцик Р. В. Криміналістична методика судового розгляду кримінальних проваджень. – Стаття.

У науковій статті піддані розгляду проблемні питання щодо визначення поняття криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень, встановлення значення цієї методики для судового розгляду кримінальних проваджень та особливостей її використання на стадії судового розгляду; розробки теоретичних основ та прикладних рекомендацій у рамках криміналістичної методики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Ключові слова: криміналістична методика, корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, судовий розгляд, кримінальне провадження.

А н н о т а ц и я

Герцик Р. В. Криминалистическая методика судебного рассмотрения уголовных производств. – Стаття.

В научной статье рассматриваются проблемные вопросы определения понятия криминалистической методики судебного разбирательства уголовных производств, определения значения этой методики для судебного рассмотрения уголовных производств и особенностей ее использования на стадии судебного разбирательства; разработки теоретических основ и прикладных рекомендаций в рамках криминалистической методики судебного разбирательства уголовных производств о корыстно-насильственных уголовных правонарушениях.

Ключевые слова: криминалистическая методика, корыстно-насильственные уголовные правонарушения, судебное разбирательство, уголовное производство.

S u m m a r y

Hertsik R. V. Criminalistic methods of judicial consideration of criminal proceedings. – Article.

In the scientific article discusses the problematic issues of the definition of forensic techniques trial criminal proceedings, determine the value of this procedure for judicial review of criminal proceedings and the peculiarities of its use at the trial stage; Development of theoretical foundations and practical recommendations within forensic techniques trial of criminal proceedings on the mercenary-violent criminal offenses.

Key words: forensic technique, selfish and violent criminal offenses, trial, criminal proceedings.